

Eduskunta

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

stv@eduskunta.fi

**Viite Lausunto hallituksen esitysluonnoksesta eduskunnalle
hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveyden-
huollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta
koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen
itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen
ilmoituksen antamiseksi HE 241/2020 vp**

Näkövammaisten liitto ry on tutustunut sote-uudistusta koskevaan hallituksen esitykseen. Tällä perusteella se haluaa nostaa esiin muutamia keskeisiä seikkoja. Näkövammaisten liitto on näkövammaistyötä tekevien yhdistysten yhteistyöjärjestö, joka toimii näkemisen ja näkövammaisuuden asiantuntijana. Suomessa näkövammaisia ihmisiä on noin 55 000.

Näkövammaisten liitto ottaa esitettyihin lakiehdotuksiin kantaa näkövammaisten ihmisten, näkövammaisten lasten ja heidän perheidensä sekä muiden läheisten näkökulmasta. Se myös viittaa Vammaisfoorumi ry:n kirjalliseen asiantuntijalausuntoon sekä Vammaisfoorumin kirjallisen asiantuntijalausunnon liitteinä oleviin asiakirjoihin, jotka vammaisjärjestöt laativat loppuvuodesta 2019 perhe- ja peruspalveluministeri Kiurun toimeksiannosta.

1. Laki hyvinvointialueesta sekä laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä

1.1 Ehdotuksia terveys- ja hyvinvointierojen kaventamiseksi sekä palvelujen yhdenvertaisen saatavuuden edistämiseksi

Hyvinvointialueilla on välttämätöntä turvata sosiaalihuollon palvelujen vahva rooli ja osaaaminen. Koko sote-uudistuksen ajan on etusijalla pidetty terveydenhuoltoa ja terveyspalveluja. Tämä on jättänyt sosiaalihuollon ulkopuoliseksi ja näyttäytynyt siten, että sosiaalihuolto kokonaisuudessaan jää terveydenhuollon jalkoihin. Molemmilla on kuitenkin tärkeä rooli näkövammaisten ihmisten arjessa.

On huolehdittava, että sosiaalihuoltoa ja terveydenhuoltoa kehitetään rinnan ja toisiinsa liittyvinä. Vain siten voidaan tehdä aidosti sosiaali- ja terveyspalveluiden uudistus, ei vain

terveyspalvelu-uudistus. Eriarvoisuuden lisääntyminen ja näkövammaisten ihmisten syrjäytymisuhan kasvaminen ovat todellisia riskejä, mikäli sosiaalihuollon uudistaminen jää valmistelussa sivurooliin.

1.2 Hyvinvointialueiden palvelujen saavutettavuus ja esteettömyys

Näkövammaisten ihmisten aseman turvaamisen ja palvelujen saamisen edellytyksenä on niiden toteuttaminen mahdollisimman pitkälle lähipalveluina ja ihmisten tarjoamina palveluina. Joissain vaativaa erityisosaamista edellyttävissä palveluissa keskittäminen ja laajempi järjestämis pohja ovat välttämättömiä. Tällöin kyseeseen voi tulla esimerkiksi yhteistyö hyvinvointialueiden kesken tai valtakunnallinen yhteistyö.

Näkövammaisten liitto muistuttaa, että palvelujen tulee jalkautua tarvittaessa muun muassa kotikäynteihin tai muuhun lähipalveluun. Lähipalvelut eivät saa olla pelkästään erilaisia digitaalisia palveluja.

Hyvinvointialueiden palvelujen ja toimipisteiden tulee olla saavutettavia ja esteettömiä. Digitaalisten palvelujen rinnalla on oltava muita vaihtoehtoja. Huomattava osa näkövammaisista ihmisistä on digitaalisten palvelujen ja digitalisaation ulkopuolella, koska heillä ei ole taitoja tai välineitä käyttää näitä palveluja.

Asiakkaiden käyttämät digitaalisiin palveluihin tarvittavat tunnistautumistavat on toteutettava saavutettavasti. Kaikilla näkövammaisilla ei ole käytössä esimerkiksi verkkopankkitunnuksia eikä heillä ole laitteita eikä apuvälineitä, joiden avulla voisivat lukea muun muassa tekstiviestejä.

Lisäksi digitaalisten palvelujen saavutettavuudessa, eli niiden toimimisessa muun muassa ruudunlukuhuojelman kanssa, on ongelmia. Digitaaliselle palvelulle on oltava aina vaihtoehto, ja on oltava mahdollisuus tavoittaa työntekijä esimerkiksi puhelimitse. Myös mahdollisuus tulla käymään palvelupisteeseen on turvattava.

1.3 Laki sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä 4 § Palvelujen saatavuus ja saavutettavuus

Näkövammaisten liitto esittää pykälän 2 momenttiin vahvempaa kirjausta esteettömyydestä ja saavutettavuudesta. Pelkkä niiden edistäminen ei riitä, vaan ne on varmistettava. Tätä edellyttää YK:n vammaissopimus, joka on Suomessa voimassa laintasoisena. Muutettuna momentti on seuraava:

"Sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja toteutettaessa on varmistettava niiden esteettömyys ja saavutettavuus."

1.4 Vammaispalvelujen alibudjetointi ja yhdenvertaisuuden käsitteen virheellinen tulkinta

Vammaispalvelujen toistuva alibudjetointi on viimein lopetettava. Vammaispalvelut eivät ole luksusta, joista voi hakea helposti säästökohteita. Ne ovat tavallisen arjen sujumisen edellytys ja ilman yksilöllisen tarpeen mukaan toteutettuja vammaispalveluja näkövammaisen ihminen syrjäytyy yhteiskunnasta eikä voi muun muassa käydä työssä, opiskella, elää perhe-elämää ja osallistua yhteiskuntaan sen aktiivisena ja tasavertaisena jäsenenä.

Tällä hetkellä vammaispalvelujen järjestämisessä on huomattavia alueellisia eroja. Epäselvää on, tulevatko nämä erot vähenemään uudistuksen jälkeen. Jo nyt vammaispalvelujen järjestämisessä haetaan muun muassa eri kuntien kesken yhtenäisiä järjestämistapoja ja linjauksia. Valitettavasti yhtenäistämisen käytännöt toteutuvat liian usein siten, että yhtenäiseksi linjaksi valitaan näkövammaisten kannalta huonoiten toimiva ratkaisu. Tämä heikentää näkövammaisten hyvinvointia ja vaikeuttaa tavallisen arjen elämistä.

Ongelmana on myös yhdenvertaisuuden käsitteen virheellinen ymmärtäminen. Monet toimijat (myös viranomaiset) ymmärtävät yhdenvertaisuuden siten, että kaikille vammaisille ihmisille järjestetään vammaispalvelut samalla tavalla. Tällöin niiden katsotaan olevan yhdenvertaisesti järjestettyjä. Todellisuudessa tässä tapahtuu helposti välillistä syrjintää, sillä kyseinen tapa ymmärtää yhdenvertaisuus sivuuttaa täysin näkövammaisen ihmisen yksilölliset tarpeet ja elämäntilanteen. Näkövammaista ihmistä tulee verrata samanikäiseen ja samassa elämäntilanteessa olevaan vammattomaan ihmiseen, ei toiseen näkövammaiseen tai muulla tavoin vammaiseen. Vammaispalveluja järjestettäessä on muistettava positiivinen erityiskohtelu ja nostettava paljon nykyistä vahvempaan rooliin näkövammaisten ihmisten yksilölliset tarpeet ja elämäntilanne.

1.5 Valvonta

Näkövammaisten liitto pitää välttämättömänä ohjauksen ja valvonnan huolellista ja riittävää järjestämistä. Ohjausta tarvitaan sekä hyvinvointialueiden että valtakunnan tasolla. Valvonnan tulee olla todellista eikä vain muodollista. Valvonnan tulee olla sekä hyvinvointialueita että valtakunnallista. Vain valtakunnallisella valvonnalla on mahdollista tavoitella kokonaan osalta parempia palveluja sekä terveys- ja hyvinvointierojen kaventumista näkövammaisten ihmisten arjessa.

1.6 Asiakassuunnitelman tärkeys

Näkövammaisten liitto korostaa asiakassuunnitelman merkitystä keskeisenä työvälineenä suunniteltaessa näkövammaisen ihmisen tarvitsemaa palvelukokonaisuutta. On välttämättöntä, että suunnitelmassa näkyy näkövammaisen ihmisen oma näkemys ja että se myös otetaan tosiasiaassa huomioon. Asiakassuunnitelma on myös hyvä väline olennaisen tiedon

tuottamiseen alueellisesta sote-palvelujen tarpeesta palvelujen tarpeen arvioinnin, riittävän rahoituksen ja järjestämisen tueksi.

Tällä hetkellä lakiesityksessä ei näy riittävän selkeästi ja vahvasti asiakassuunnitelma tai sen asema ja tehtävä. Asiakaslähtöisyyden tavoite on mahdollista toteuttaa, kun perusteluissa esiin nostetut yksilölliset palvelut tosiasiasuunnitellaan ja toteutetaan näkövammaisen ihmisen yksilöllisten tarpeiden pohjalta. Näkövammaisen ihmisen omaa mielipidettä on kuultava ja sitä on myös todellisuudessa kuunneltava. Tämä on ehdoton edellytys suunniteltaessa, toimeenpantaessa ja järjestettäessä näkövammaisen ihmisen tavallisessa arjessaan tarvitsemia vammaispalveluja, apuvälineitä ja muita palveluja.

1.7 Demokratia ja päätöksenteko

Kansanvaltaisuuden vahvistamisessa keskeinen merkitys on oikea-aikaisella, saavutettavalla ja selkeällä viestinnällä, jotta asukkaat saavat riittävästi tietoa. Siksi saavutettavuuden on oltava läpileikkaavana asiana hyvinvointialueiden vahvistamisstrategioissa. Saavutettavuus koskee sekä asiakasviestintää että esimerkiksi hyvinvointialueiden henkilöstön keskinäistä viestintää.

Näkövammaisten liitto huomauttaa, että näkövammaisen ihminen on muutakin kuin hyvinvointialueen asiakas ja palvelujen käyttäjä. Hän voi olla työntekijä, luottamushenkilö, vanhempi tai omainen. Jokaisessa roolissa myös näkövammaisen kansalaisen on voitava toimia täysipainoisesti. Tämä edellyttää saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistamista myös muun muassa työntekijöiden ja luottamushenkilöiden käyttämien järjestelmien ja muiden vastaavien osalta.

1.8 Laki hyvinvointialueesta 29 § Osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuudet

Näkövammaisten liitto esittää pykälän 1 momenttiin lisättäväksi kirjausta esteettömyyden ja saavutettavuuden varmistamisesta. Tätä tukee YK:n vammaissopimuksen velvoittavuus. Muutettu 1 momentti on seuraava:

"Hyvinvointialueen asukkailla ja palvelujen käyttäjillä on oikeus osallistua ja vaikuttaa hyvinvointialueen toimintaan. Aluevaltuuston on pidettävä huolta monipuolisista ja vaikuttavista osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksista ja menetelmistä. Aluevaltuuston on huomioitava esteettömyys ja saavutettavuus sekä eri väestöryhmien erityistarpeet tosiasiallisten osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien varmistamiseksi."

1.9 Laki hyvinvointialueesta, § 32 Hyvinvointialueen vaikuttamistoimielimet

Näkövammaisten liitto esittää 32 §:n 1 momentin viimeisen virkkeen loppuun lisättäväksi kirjausta jäsenten tosiasiallisista osallistumismahdollisuuksista. Ilman tätä lisäystä ei säädetä riittävällä tarkkuudella vammaisten ihmisten osallistumismahdollisuuksien takaamisesta.

Tosiasiallisia osallistumismahdollisuuksia on tarkennettava pykälän 32 yksityiskohtaisissa perusteluissa.

Tosiasiallisen osallistumismahdollisuuden edellytyksenä ovat saavutettavat ja esteettömät kokoustilat ja -käytännöt. Hyvinvointialueen on huolehdittava vaikuttamistoimielinten käyttämien järjestelmien saavutettavuudesta, tilojen esteettömyydestä ja osallistumisesta aiheutuvien kustannusten korvaamisesta. Näkövammaisten ihmisten kohdalla tämä tarkoittaa myös mahdollisesta henkilökohtaisesta avustajasta ja taksin käytöstä aiheutuvien kulujen korvaamista. Esitettyä lisäystä puoltaa YK:n vammaissopimuksen osallistamisvelvoite, josta on kirjaus sopimuksen 4 artiklan 3 kohdassa.

2. Laki hyvinvointialueiden rahoituksesta

Esityksen mukaan suurin osa rahoituksesta muodostetaan sosiaali- ja terveydenhuollon tarvetekijöiden perusteella. Esityksessä luetellaan tarvetekijät erikseen terveydenhuollon tarvetekijöiden, sosiaalihuollon tarvetekijöiden ja vanhusten huollon tarvetekijöiden osalta.

Näkövammaisten liitto huomauttaa, etteivät esityksen tarvetekijät ota riittävästi huomioon vammaisten ihmisten eri palveluiden tarvetta eivätkä nykyisen ja tulevan vammaispalveluja koskevan lainsäädännön velvoitteita ja YK:n vammaissopimuksen sitovuutta.

Esityksessä mainittuihin sosiaalihuollon tarvetekijöihin tulee saada kattavammin näkyviin vammaispalvelulain mukaisia palveluja ja tarpeita. Lisäksi terveydenhuollon tarvetekijöihin tulee saada erikseen apuvälinetarpeet.

Lisäksi Näkövammaisten liitto ehdottaa, että valtion hallinnon ja hyvinvointialueiden välisissä sopimuksissa varmistetaan, että kaikilla hyvinvointialueilla resursoidaan vammaispalveluihin riittävästi ja YK:n vammaissopimuksen mukaisesti.

Tällä hetkellä Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämä näkövammarekisteri on ainutlaatuinen taho, jonka kautta on mahdollista saada tilastotietoa muun muassa näkövammaisten ihmisten koulutustasosta, työllisyysasteesta sekä sosioekonomisesta asemasta. On välttämätöntä, että näkövammarekisterin toimintaedellytykset turvataan, sillä sen kautta saatava tieto on ainutlaatuista myös kansainvälisesti ja on herättänyt mielenkiintoa eri puolilla maailmaa.

3. Laki kunnan peruspalvelujen valtionosuudesta

3.1 104 § Kunnallisverotuksen invalidivähennys

Esityksen 104 §:ssä ehdotetaan invalidivähennyksen poistamista. Asia on ollut keskusteluissa lukuisia kertoja viimeisten noin 20 vuoden aikana.

Näkövammaisten liitto edellyttää, että mahdollisen invalidivähennyksen poistamisen tuomat lisätulot kohdennetaan vammaisten ihmisten tarvitsemiin palveluihin ja niiden kehittämiseen.

Jos invalidivähennys tullaan poistamaan, on varmistettava sitä vastaavan rahasumman välitön siirtyminen vammaispalveluiden järjestämiseen ja erityisesti vammaispalveluiden laadun kehittämiseen ja turvaamiseen nykyistä tasoa paremmaksi.

Jos verotuksen invalidivähennyksestä luovutaan, on välttämätöntä menetellä lakiesitysluonnoksessa mainitulla tavalla, eli "tästä säästyvät varat kohdennettaisiin vammaispalveluiden kehittämiseen". Tarkemmin kohdennuksesta on sovittava yhdessä vammaisjärjestöjen kanssa YK:n vammaissopimuksen edellyttämällä tavalla.

Lisätietoja

järjestöjohtaja Sari Kokko sari.kokko@nkl.fi, 050 401 5802

Näkövammaisten liitto ry

Jukka Tahvanainen
toimitusjohtaja

Sari Kokko
järjestöjohtaja